

Vol -I

Maharashtra Forest Manual 2011

**OFFICE OF THE
PRINCIPAL CHIEF CONSERVATOR OF FORESTS (HoFF),
MAHARASHTRA STATE, NAGPUR**

सत्यमेव जयते

GOVERNMENT OF MAHARASHTRA
FOREST DEPARTMENT

MAHARASHTRA FOREST MANUAL

VOLUME I

2011

OFFICE OF THE
PRINCIPAL CHIEF CONSERVATOR OF FORESTS,
(Head of Forest Force)
MAHARASHTRA STATE, NAGPUR

सत्यमेव जयते

मुख्यमंत्री
महाराष्ट्र

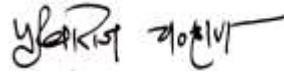
१५ डिसेंबर २०११

शुभेच्छा

राज्याच्या वन विभागातर्फे महाराष्ट्र वन संहिता, भाग-१ प्रकाशित करण्यात येत असल्याचे समजून आनंद वाटला.

पर्यावरणीय समतोल ठेवण्यासाठी, वातावरणात उत्सर्जित होणाऱ्या कार्बनचे पृथःकरण करण्याकरीता (Carbon Sequestration) तसेच आदिवासी व गरजू लोकांसाठी रोजगार निर्मिती करण्याकरीता वने अत्यंत मोलाची भूमिका बजावतात. महाराष्ट्राची निर्मिती झाल्यानंतर वनविभागाच्या कार्यप्रणालीत बराच बदल झालेला आहे. सर्व योजना प्रभावीपणे राबविण्यात याव्यात, यासाठी तसेच इतर कार्यप्रणाली राबविण्यासाठी सुधारित नियम/अधिनियम तसेच वित्तीय अधिकार तयार करण्यात आलेले आहेत. हे सर्व नियम/अधिनियम यांचा समावेश करून सध्या अस्तित्वात असलेली मुंबई वनसंहिता अद्यावत करून प्रथमच महाराष्ट्र वनसंहिता, भाग-१ तयार करण्यात आली आहे. वनविभागाने तयार केलेली महाराष्ट्र वनसंहिता, भाग-१ ही वनविभागासाठी अत्यंत उपयुक्त व मार्गदर्शक ठरेल, याचा मला विश्वास वाटतो.

मंत्री (वने) यांच्या पुढाकाराने व मार्गदर्शनाखाली तयार करण्यात आलेली वनसंहिता तयार करण्यास मोलाचे योगदान देणाऱ्या वनविभागाचे मी अभिनंदन करतो. वन संहितेच्या प्रकाशनास माझ्या हार्दिक शुभेच्छा.

(पृथ्वीराज चव्हाण)

उप मुख्यमंत्री
महाराष्ट्र राज्य

शुभेच्छा

दि. ८ डिसेंबर, २०११

महाराष्ट्र शासनाच्या वन विभागातर्फे महाराष्ट्र वनसंहिता खंड-१ प्रकाशित करण्यात येत असल्याचे समजून आनंद झाला. वनविभागाशी संबंधित नियमावली, शासन निर्देश आणि शासन निर्णय यांचे संकलन करून तयार करण्यात आलेला हा खंड सर्वसामान्य जनतेला अत्यंत उपयोगी ठरेल, असा मला विश्वास आहे.

राज्याच्या सर्वांगीण विकासाचे उद्दीष्ट साध्य करीत असताना पर्यावरणपुरक समतोल विकास साधण्याची जबाबदारी आपणा सर्वांचीच आहे. त्यासाठी राज्याच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या ३३ टक्के क्षेत्र वनांखाली आणण्याचे धोरण आपण स्विकारले आहे. १९८८ च्या राष्ट्रीय वननितीनुसार महाराष्ट्र राज्याच्या स्वतंत्र वनधोरणाची (२००८) अंमलबजावणी सुरू झाली आहे. अधिकाधिक वृक्षलागवड करून वनक्षेत्र वाढविण्याचा आपला प्रयत्न आहे. वनांच्या संरक्षण आणि संवर्धनासाठी राबविण्यात येणाऱ्या योजनांना प्राधान्य देण्याची भूमिका राज्याच्या वित्त आणि नियोजन विभागाने घेतली आहे.

राज्याच्या वनधोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी राबविण्यात येणाऱ्या विविध विकास योजनांचा तसेच वनविभागाच्या कार्यप्रणालीचा समावेश महाराष्ट्र वनसंहितेत करण्यात आल्यामुळे ही संहिता परिपूर्ण होण्यास मदत झाली आहे. अद्यावत वित्तीय व प्रशासकीय अधिकारांचा समावेशदेखील वनसंहितेत केल्यामुळे वनविभागाच्या कामकाजात गतीशिलता व पारदर्शकता येईल, असा मला विश्वास आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळातील अशा प्रकारच्या पहिल्याच अभिनव उपक्रमाबद्दल मी वनविभागाचे हार्दिक अभिनंदन करतो.

महाराष्ट्र वनसंहिता उपक्रमास माझ्या मनःपूर्वक शुभेच्छा.

(अजित पवार)

मंत्री

वने, पुनर्वसन व मदत कार्य
आणि भूकंप पुनर्वसन

महाराष्ट्र शासन
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
www.maharashtra.gov.in

दि. २४.१०.२०११

शुभसंदेश

महाराष्ट्र राज्याची प्रथम “महाराष्ट्र वन संहिता, खंड-१” चे प्रकाशन करीत असल्याबद्दल प्रधान सचिव (वने) व महाराष्ट्र वनविभागाचे मी अभिनंदन करतो. महाराष्ट्र वन संहितेचे प्रकाशन म्हणजे शासनाचे महत्वाचे पाऊल होय. या वनसंहितेत वनविभागाच्या संबंधित विविधांगी कामे पार पाडताना विभागाच्या विविध स्तरावर प्रदान करण्यात आलेल्या प्रशासकिय, तांत्रिक आणि वित्तीय शक्तींचा सुद्धा समावेश करण्यात आला आहे. या अद्यावत आणि महत्वपूर्ण दस्तावेजामुळे वनविभागाची कार्यप्रणाली अधिक सनियंत्रित, उत्तरदायी आणि गतीमान होऊन प्रशासन पारदर्शक आणि लोकाभिमुख होण्यास मदत होईल, याचा मला विश्वास वाटतो.

प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन बल प्रमुख) महाराष्ट्र राज्य, नागपूर आणि अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (माहिती, तंत्रज्ञान व धोरण), नागपूर तसेच त्यांचे सर्व सहकारी यांनी हे काम प्रत्यक्षात आणल्याबद्दल सर्वजण गौरवास पात्र आहेत. त्यांनी केलेल्या कामाबद्दल मी त्यांचे अभिनंदन करतो.

(ना. डॉ. पतंगराव कदम)

राज्यमंत्री
नगरविकास, वने, बंदरे, खार जमीन, संसदीय कार्य
क्रीडा व युवक कल्याण व माजी सैनिकांचे कल्याण
विधी व न्याय आणि मत्स्यव्यवसाय
महाराष्ट्र शासन
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
www.maharashtra.gov.in
email-stmin-ud@maharashtra.gov.in

दि. १३.१२.२०११

शु भ सं दे श

पूर्वजांचा वारसा आणि भविष्याचा ठेवा असलेली बहुमोल वने जागतिक पातळीवर १ अब्ज ६० कोटी लोकांसाठी उपजीविकेचा आधार आहे. दुर्गम आदिवासी क्षेत्रात तसेच दारिद्र्य रेषेखालील लोकांसाठी वनाधारित अकुशल कामे जणू जीवनरेखाच आहे. समाजाच्या भौतिक गरजा भागविण्याशिवाय पर्यावरणाचे संवर्धन करणाऱ्या वनांचे शाश्वत व्यवस्थापन करणे ही आधुनिक काळाची गरज आहे.

महाराष्ट्र शासनाने स्विकारलेल्या वनधोरण, २००८ यास अनुसरून महाराष्ट्र राज्यातील वनांचे व्यवस्थापन करणाऱ्या वनविभागाच्या एकंदर कार्यप्रणालीचे आधुनिकीकरण करण्याची नितांत गरज होती. या बहुप्रतिक्षित “महाराष्ट्र वनसंहिता, भाग-१” च्या माध्यमातून हे साध्य झाले असून वन आणि त्यांच्या व्यवस्थापनाशी निगडित विविध बाबी सुयोग्यरित्या हाताळण्यासाठी हे महत्वपूर्ण दस्तावेज वनविभाग आणि पर्यायाने लोकांसाठी सुद्धा मोलाचे ठरेल, याची मला खात्री आहे.

अथक प्रयत्नांतून “महाराष्ट्र वनसंहिता भाग-१” साकारल्याबद्दल प्रधान सचिव (वने) तसेच त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली अग्रेसर असलेल्या वनविभागातील अधिकारी व कर्मचाऱ्यांचे मी मनःपूर्वक अभिनंदन करतो आणि या दस्तावेजाची उपयुक्तता सिद्ध करण्यासाठी सुयश चिंतीतो.

(भास्कर जाधव)

Ratnakar Gaikwad
Chief Secretary

Chief Secretary's Office
Hyderabad House,
Camp Office, Nagpur
Date: 15th December 2011.

Message

Forests are green gold and play a critical role in supporting livelihood of our tribal people and those who live in and around the forest areas. Protecting forests is most important step to mitigate global warming. The Forest Department has to manage and conserve forests with participation of people. It is a matter of satisfaction that Forest Department has successfully carried out revision, processing and updating of the Bombay Forest Manual, which would pave way for transparent and accountable administration.

I congratulate the department for publishing this Manual, the first since creation of Maharashtra. I wish to record my deep appreciation for Shri Praveensingh Pardeshi, Principal Secretary (Forests), Shri A.K. Joshi, PCCF (HoFF) and Shri R.R. Sahay, APCCF(IT&P) and their team for publishing Maharashtra Forest Manual.

(Ratnakar Gaikwad)

PRAVEENSINGH PARDESHI
Principal Secretary(Forests)

Revenue & Forest Department
Camp office, Nagpur.
Date:-16.12.2011

MESSAGE

It gives me immense pleasure and satisfaction in conveying Government's approval to Maharashtra Forest Manual Volume- 1, the first forest manual of Maharashtra. With this, a long felt need of having updated and revised Forest Manual in place of existing Bombay Forest Manual has been realised.

This manual will be of great help to all officials of Forest Department and would pave way for effective and transparent administration.

The paradigm of forest governance has shifted from regulatory protection to participatory management by forest dwellers. This manual updates forest personnel on new policies concerning Joint Forest Management and reflects enhanced financial powers delegated to forest officials.

I would like to thank profusely PCCF (HoFF), APCCF (IT&P) Shri Rajiva Ranjan Sahay and entire Statistical Wing for having taken so much efforts for doing such a wonderful job. I am also thankful to all officers who have contributed in many ways in making this MFM a reality.

Once again congratulations to one and all for this remarkable work!

(Praveensingh Pardeshi)

Principal Chief Conservator of Forests
(Head of Forest Force)
Maharashtra State, Nagpur

FOREWORD

It is a matter of great joy and happiness to bring out Volume-I of Maharashtra Forest Manual (M.F.M.), an updated and revised version of Bombay Forest Manual. This would address the long felt need of entire forest fraternity of Maharashtra. The manual has been prepared by incorporating latest available orders, circulars, amendments etc. It will be of great help to Forest Department in ensuring transparent and accountable administration. I extend my best wishes to each and everyone in the Department on the occasion of publication of MFM, Volume-I.

I express my sincere thanks and deep gratitude to Shri R.R. Sahay, APCCF (I T & P), Nagpur for making sincere and painstaking efforts in bringing out this volume of M.F.M. In this onerous task, the efforts of Statistical Wing of Forest Department deserves special mention. Without their untiring efforts, this publication would not have been possible.

I am also thankful to the Editorial Board which made tremendous contribution in the completion of M.F.M.Vol.-I. Further, excellent co-operation extended by all subject heads of PCCF Office, Nagpur needs to be acknowledged without which it would not have been possible to complete this voluminous work.

I am confident that Maharashtra Forest Department would make full use of MFM, Volume-I and it would facilitate forest management and administration in the State.

(A.K. Joshi)

Additional Principal Chief Conservator of Forests

(Information, Technology and Policy), Nagpur

e mail: apccfitp@gmail.com

PREFACE

It is a matter of great pride and happiness for us all foresters to have with us First Edition of Maharashtra Forest Manual, Volume-I (MFM Vol-I), duly approved by the Government of Maharashtra. Needless to remind, latest edition of Bombay Forest Manual (BFM) was printed way back in 1950 and since then it was in vogue for dealing with various issues pertaining to forest management and administration. However, a lot of changes in financial rules, powers, administrative structures etc. taking place since 1950 necessitated updation and revision of BFM. The present edition of MFM, Vol-I has been brought out after revising and updating different rules, regulations, circulars etc which are relevant to Forest Department. Latest available information on whole gamut of subjects relating to Maharashtra Forest Department has been incorporated. Some chapters have been added for the first time whereas some matters which have become obsolete now have been omitted.

The three volumes of BFM have been condensed into two volumes of MFM as per the decision taken on 29-10-2005 by a high level committee headed by PCCF. MFM Vol-I primarily deals with organization of the department, establishment, classification of revenue and expenditure, budget estimates, financial rules, accounts and office procedure etc. MFM Vol-II, which is under preparation, deals mainly with forest law and policy, acts and rules relating to protection, management and working of forests etc.

Wherever necessary, relevant forms, appendices etc. have been incorporated in the main volume itself whereas all annexures mentioned in the manual have been kept separately in Compendium for future references, if required. Efforts have been made to mention the sources, wherever possible. All such publications which are available in book form have not been included either in Appendices or in Annexures.

During the preparation of MFM, Vol.1, extensive and latest inputs from all Subject Heads at Head Office, Nagpur have been taken and incorporated at appropriate places. However, the change is a continuing process and it needs to be taken care of while making use of MFM. It is also requested that any correction /modification /feedback /remark /comment etc. may be sent to APCCF (IT&P)/ Chief Forest Statistician (CFS) from time to time so that regular updation may be done accordingly.

I am sure that all forest officials will find this manual quite useful and helpful in discharging their duties and responsibilities. This would definitely pave the way for transparent and accountable administration in the forest department.

(R.R.Sahay)

ACKNOWLEDGEMENTS

I would take this opportunity to express my sincere gratitude to Principal Secretary (Forests) with whose active support and keen interest, Maharashtra Forest Department could get this manual. I would also wish to place on record my special thanks and gratitude to the PCCF (HoFF) for his continued support and encouragement initially as Chairman of Editorial Board and then as Head of the Department in this memorable work. The efforts taken by different Subject Heads in giving their inputs need to be acknowledged profusely. Without their timely support and assistance, this important milestone would not have been achieved. My special appreciation and thanks are for entire team of Statistical Wing who put in lot of efforts in shaping MFM, Vol.1 in the present form. The efforts of Publicity & Information Officer (Forest) and his team in getting this volume printed in present form and design deserve to be applauded.

Once again thanks to each and everyone of Maharashtra Forest Department for providing continuous support in accomplishing this historic task!

(R.R.Sahay)

Additional Principal Chief Conservator of Forests

(Information, Technology and Policy), Nagpur

e mail: apccfitp@gmail.com

महाराष्ट्र शासन

क्र.बीएफएम-१०९९/९४३/प्र.क्र.९३/फ-२
महसूल व वन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक : २४ ऑक्टोबर, २०११

प्रति,

प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख),
महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.

विषय : महाराष्ट्र वनसंहितेचे पुनरिक्षण :

खंड-१ मध्ये सुधारणा करण्याबाबत...

संदर्भ : आपले पत्र क्र. कक्ष-१५/वनसंहिता/५१४/२०११-१२, दि. ३०.९.२०११

महोदय,

संदर्भाधीन पत्रान्वये सादर केलेल्या सुधारीत महाराष्ट्र वन संहिता (खंड-१) यास शासनाची मान्यता दर्शविण्यात येत असून सदरहू वन संहितेमध्ये यासोबत जोडलेला मा. मंत्री (वने) यांचा संदेश अंतर्भूत करून सदरहू वन संहिता प्रकाशित करण्यात यावी. सदरहू वन संहितेच्या आवश्यक त्या प्रती सर्व संबंधितांना उपलब्ध करून देण्यात याव्यात व त्याबरोबर सदरहू वन संहिता महाराष्ट्र शासनाच्या वेब साईटवर अपलोड करण्यात यावी. तसेच सदर वन संहितेच्या २५ प्रती कार्यालयीन वापराकरीता शासनाने पाठविण्यात याव्यात. सदरहू वन संहितेची एक प्रत भाषा संचालनालय यांच्याकडे पाठविण्याकरीता तात्काळ या विभागास उपलब्ध करून देण्यात यावी. तसेच महाराष्ट्र वन संहिता (खंड-२) लवकरात लवकर प्रसिद्ध करण्याच्या अनुषंगाने आवश्यक ती कार्यवाही तात्काळ करण्यात यावी, ही विनंती.

आपला,

सहपत्र : वरीलप्रमाणे

(नं. मा. शिलवंत)

सदस्य सचिव तथा उप सचिव (वने)

महसूल व वन विभाग

प्रत माहितीस्तव :

अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (माहिती, तंत्रज्ञान व धोरण), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.